

Lene Schmidt

Skolegården, jungel eller lufttegård?

En studie av nærmiljøanlegg,
barn og fysisk aktivitet i skolegården

Sammendrag

Lene Schmidt

Skolegården, jungel eller luftegård?

En studie av nærmiljøanlegg, barn og fysisk aktivitet i skolen

NIBR rapport 2004:1

Bakgrunn og formål

Nærmiljøanlegg skal stimulere barn og unge til egenorganisert fysisk aktivitet. Støtte til nærmiljøanlegg gis fra spillemidlene, og det er Kultur- og kirke departementet, som har forvaltningsansvaret for ordningen. Barna tilbringer en større del av dagen i skole og SFO enn tidligere. Det er en generell bekymring for at barn og unge er for lite fysisk aktive. Det bygges derfor et økende antall nærmiljøanlegg i tilknytning til skolen. Anleggene må studeres i relasjon til skolegården som helhet. Formålet med denne studien er å få bedre kunnskap om hvordan anleggene brukes i skole/SFO og gi innspill til den videre satsingen på skolegården generelt og nærmiljøanleggene spesielt.

Problemstillinger

- Hvordan brukes skolegården og nærmiljøanleggene i skole og SFO?
- Hvilken betydning har det fysiske miljøet for barns muligheter til å være fysisk aktive, og for det sosiale miljøet i skolen?
- Hvordan og i hvilken grad bidrar skolegården og nærmiljøanleggene til at barn får realisert sine prosjekter?

Analytisk perspektiv

Sosiologen Dag Østerberg beskriver hvordan det materielle inngår i kommunikasjon med oss, og hvordan vi har det "som fisken i vannet" når vi får realisert våre prosjekter uten å støte på hindringer i omgivelsene. Vi har tatt utgangspunkt i at det foregår et komplekst samspill mellom mennesker og omgivelser. Innen den funksjonalistiske planleggertradisjonen studerer man menneskers bruk av omgivelsene, og hva det fysiske miljøet betyr for bruken. Med et slikt perspektiv står man i fare for å overse meningsdimensjonen. Vi har derfor sett det som interessant å supplere denne tradisjonen med et konstruktivistisk perspektiv. Innen nyere samfunnsgeografi ser en i større grad steder som sosialt konstruert. Med et slikt perspektiv står man imidlertid i fare for å overse betydningen av de materielle forhold. Det fysiske miljøet kan gi ulike muligheter og hindringer for bruken, men bruk og betydning kan også konstituere et sted uavhengig av hva det var tenkt som eller planlagt for. Geografen Relph har tatt utgangspunkt i at steder kan analyseres ut fra de fysiske forhold slik man kan vise det på et postkort, funksjoner og den måten mennesker bruker stedet på og den mening mennesker tillegger stedet. Forfatteren Lars Saabye Christensen har beskrevet det nære forholdet mellom mennesker og steder slik: "Et sted er ikke et sted før et menneske har vært der, og et menneske er ikke et menneske før det har et sted"¹.

---

¹ Lars Saabye Christensen (2002): *Halvbroren*, Oslo. Cappelen

Metode

Vi har ansett kvalitativ metode som best egnet for studier av samspillet mellom barn og mellom barn og omgivelser. Vi har valgt en sammenlignende casestudie av fire skoler med ulike typer nærmiljøanlegg og ulike forhold for fysisk aktivitet i skolegården.

Livet i skolegården

Observasjoner viste at skolegården er et tett miljø, med mange barn på til dels liten plass. Møtet med skolegården ga umiddelbart assosiasjoner til et fuglefjell: et yrende liv, men også kamp om reviret.

Trengselens logikk

Selv om vi ikke har valgt noe "worst case", er mulighetene for fysisk aktivitet svært ulike. Noen skolegårder har 9m² pr elev, andre har 80m² pr elev, noen skolegårder er dominert av asfaltflater, andre har mer natur og variert terreng. Der det er trangt om plassen, får det konsekvenser for pedagogikk og skolens syn på fysisk aktivitet. Det blir flere regler for hvem som kan være hvor og hva de kan gjøre der. Barnas handlingsrom blir begrenset både av det fysiske og det organisatoriske. Det er rett og slett ikke plass til å la barna utfolde seg. Aktivitetsmønsteret begrenses og det blir flere passive barn. Utsagn som: "Det er ikke plass til de som bare vil løpe" eller "Det er alltid et mareritt når den første snøen kommer" og "Snøen kan ikke brukes til noe", illustrerer hvordan barn blir hindret i å være fysisk aktive. Andre studier har vist at trengsel i skolegården er et generelt problem som hindrer fysisk aktivitet. Og plassmangelen er ikke bare et storbyfenomen.

Utsagn som: "Jeg liker best å være et sted der jeg ikke blir løpt ned", illustrerer hvordan trengselen kan lede til frustrasjon og knuffing. Vi har registrert flere tilfeller av knuffing der det er trangt om plassen og få tilbud enn der det er mange tilbud. Vi har ikke studert mobbing som fenomen spesielt, men knuffing kan sies å romme et konfliktpotensial selv om det også kan ses som uttrykk for lekeslossing. Olweus har påpekt at mobbing kan skyldes kjedsomhet, og at mye mobbing skjer i skolegården. Likevel har det vært lite fokus på hva skolegården som fysisk miljø kan ha å si for problemer med mobbing. Vi ser et behov for mer forskning på dette feltet.

Fotballhegemoniet

Tidligere forskning har vist at det satses relativt snevert på nærmiljøanlegg for ballspill. Vi har sett at ball er populært, og fått bekreftet tidligere forskning som viser at fotball dominerer aktivitetsbildet. Men vi har også sett at der det finnes alternativer, er fotballen ikke så dominerende. Det er altså bare der det er trangt om plassen og få alternativer at fotballen blir enerådende. Den danske forskeren Jørn Møller har beskrevet rundt 100 ulike typer ball- og kasteleker. Vi registrerte knapt en halv snes ulike balleker, og de ble i mange tilfeller fortrent av fotballen.

Årsakene til fotballens dominans skyldes både tilrettelegging med mange ballbaner og egenskaper ved spillet, at det er et lagspill som samtidig gir plass til eneren, det å score mål. Det kan også forklares med fotballens betydning i kulturen generelt og i media spesielt. Mange barn drev med andre ballspill på fritiden, for eksempel innebandy, og noen klaget på at det aldri er innebandy på TV.

Det kjønnede rommet

Konsekvensen av at fotballen dominerer er at guttene fyller rommet, og jentene passiviseres. Mange jenter regnet ikke fotballbanen som del av skolegården: "Der kan vi ikke gå".

Der jenter var med på fotballbanen, hadde de liten kontakt med ballen. De skygget unna når ballen kom, de scoret ikke mål, og mente selv de var best i forsvar. Sosialiseringen som mer passive har slått igjennom på tross av at jenter ofte er like store og sterke som guttene i den alderen. Der det var få tilbud til jentene, hadde både barn og voksne utviklet forestillinger om at jenter helst vil stå og prate.

Jentene ønsket heller å spille håndball og basketball enn fotball, men fikk ikke gjennomslag for det. En lærer hevdet at disse spillene er mer sosiale. Vi har sett at for jenter er det fysiske og det sosiale nært knyttet sammen. Det å være sammen er like viktig som det å gjøre noe sammen.

Lidén har hevdet at skolegården er en sterkt kjønnsdelt arena. Det er et tankekors at jenter i mange tilfeller ikke har inntatt skolegården som sin arena med samme rett som guttene. Men vi har sett at der det er et større mangfold av muligheter, er jentene både synlige og fysisk aktive.

Mangfoldets muligheter

Det høyeste aktivitetsnivået fant vi der det var god plass og et mangfold av ulike steder og anlegg, spesielt områder for turn og jungellek og områder med natur og variert terreng for ulike vinteraktiviteter. I slike situasjoner inntok jentene rommet og var fysisk aktive. Plass nok og et større mangfold av muligheter i det fysiske miljøet resulterte også i at skolene hadde et åpent syn på barn og fysisk aktivitet i tråd med idrettsforskeren Gunnar Breivik: Barn skal få utfolde seg fritt og selv vurdere farer og risiko.

Vi har beskrevet slike steder og anlegg som funksjonsåpne og inkluderende. De gir rom for egenorganisert lek, som kan inkludere barn på tvers av alder, kjønn og ferdighetsnivå. Det kan foregå flere ulike aktiviteter samtidig og det er et større tolkningsrom for fantasi-, rolle- og konstruksjonslek.

Tilgang til natur gir steder med stort tolkningsrom for mange ulike prosjekter. Natur ser ut til å være spesielt viktig for mindre barn som steder der man kan trekke seg tilbake. Tilgang til åpne arealer med variert terreng får stor betydning for å få i stand ulike vinteraktiviteter. Dette er spesielt viktig for jenter og større barn, de gruppene som i størst grad står i fare for å bli fysisk passive.

Funksjonsåpne steder og anlegg kan bidra til mer samhandling på tvers av kjønn og alder. Utsagn som: "Kan alltid finne et sted å være", og "mange muligheter", illustrerer at alle kan finne noe å holde på med, noe som kan bidra til økt trivsel. Det kan være lettere å unngå vanskelige situasjoner eller dem man ikke er på god fot med.

Hvordan får barn realisert sine prosjekter?

Med vårt analytiske perspektiv tok vi utgangspunkt i at stedet konstitueres av det fysiske miljøet, av bruken og av den mening eller betydning mennesker tillegger stedet. Vi har sett at for barn er skolegården først og fremst det man gjør der. Ut fra et konstruktivistisk perspektiv blir det forståelig hvordan bruk og sosial praksis kan definere et sted. Det viser seg for eksempel at fotball som prosjekt konstituerer et sted som fotballbane uavhengig av hva det var tenkt som. Tilgang til natur gir arenaer der barn helt konkret kan forme stedet for sitt prosjekt. Bruk og betydning definerer stedet: Kongler er bomber og granater, pinner er farlige lasersverd det ene øyeblikket og byggemateriale til en hytte det neste øyeblikket.

Ut fra et planleggerperspektiv blir det forståelig at det fysiske miljøet kan åpne opp for eller hindre barns prosjekter. Vi har også sett at funksjonsåpne steder og anlegg har et større tolkningsrom for ulike prosjekter enn funksjonsbestemte steder og anlegg.

Systemverden på kollisjonskurs med livsverden?

Ballbaner er et av de mest vanlige nærmiljøanlegg, og vi har sett at ball, spesielt fotball har fått en dominerende posisjon i skolegårder der det er få andre tilbud. Tidligere forskning og våre funn gir grunnlag for å drøfte hvorvidt det skjer en standardisering og en "idrettifisering" av skolegården, der ballbane og klatrestativ blir standardutstyr. Dette kan ses som uttrykk for en massestedsidentitetsdannelse, der systemverden representert ved markedet, regler for støtte osv. bestemmer skolegårdens innhold og hva barn kan gjøre der.

Sett fra et livsverdenperspektiv går det en rød tråd gjennom tidligere forskning at ball er populært, men at barn også ønsker spenning, det uforutsigbare, natur og litt rufsete steder der de kan gjøre hva de vil i stedet for hva andre (voksne) har planlagt at de skal gjøre. Det mest vellykkede nærmiljøanlegget i vår studie, områder for turn og jungellek, ble tatt ut av ordningen sommeren 2003. Dette er begrunnet med at man vil hindre at klatrestativer blir definert som jungelaktivitet og får støtte. Vi ser det som beklagelig at det mest funksjonsåpne anlegget som inkluderer barn på tvers av kjønn, alder og ferdighetsnivå ikke lenger er stønadsberettiget. Turn er en gammel idrettsgren, og resultatet er at man kaster barnet ut med badevannet.

Ball er bra, men mer jungel, takk!

Nærmiljøanlegg i skolen har gitt barna flere aktivitetsmuligheter sammenlignet med skolegården slik den så ut for noen få tiår siden. Ball er bra. Men vi ser et behov for en mer helhetlig satsing på skolegården. Det er et problem at det verken er ressurser eller sterke interessegrupper som kan finansiere jungelen eller hundremeterskogen. Vi ser derfor et behov for økte ressurser til planlegging og gjennomføring av helhetlige tiltak for skolegården.

Det er et tankekors at det finnes generelle normer for rev og høns i bur, men ikke for skolegårder. Plassmangel er et generelt problem i mange skoler, og vi har sett at plassmangel og for få tilbud har uheldige konsekvenser for barns muligheter for å være fysisk aktive og for det sosiale miljøet. Det bør derfor sikres et minimumsnivå både med hensyn til arealer og utstyr i skolegården. Der det er vilje, er det mulig å få til forbedringer selv midt i storbyen.

I den fremtidige satsningen på nærmiljøanlegg bør disse planlegges ut fra en helhetlig plan for skolegården. Anleggene bør være funksjonsåpne og inkluderende: Jungel og klatrestativer fremfor klatrevegger, åpne arealer for vinteraktiviteter, skileik og ballspill fremfor ballbinge.

Ball er bra, men mer jungel takk!